

# Jeranov problem.

Ivan Grafenauer.

Jeran nam je postal zopet problem. Na eni strani se je izrazila v zadnjem času bojazen, da se spet pojavlja Jeranova pedagoško-didaktična struja, na drugi strani pa se je izrekla sodba, da izhaja naše naziranje o Jeranu iz liberalne Stritarjeve dobe, in se je oglasil klic: »Nazaj k Jeranu!«

Danes, ob tridesetletnici »Dom in Sveta«, ko gledamo nazaj na delo, ki je za nami, in na pot, ki je še pred nami, nam ne more biti vseeno, po kateri poti naj krenemo, ali k Jeranu ali proč od Jerana: Jeranov problem ne sme ostati problem. Na jasnem si moramo biti, kajti tu gre za bistvo našega verskega prepričanja in za temelje našega literarno-estetičnega naziranja.

Treba je torej, da se vnovič orientiramo o vsem vprašanju, in sicer najbolje na podlagi historičnih dejstev.

\* \* \*

Vse Jeranove načelne izjave o literarnih zadevah nam kažejo, da je z veliko resnostjo stražil nad čistostjo slovenskega slovstva. Vrhovno načelo mu je bila krščanska vera in morala. Pri tem ni prizanesel niti najmanjši malenkosti (tiste plehke zaljubljene verze na sladkarijah je vzel n. pr. prav posebno pogosto na piko).

A v boju, ki ga je bil z vso gorečnostjo svojega prepričanja, se nam odkrivajo v njegovem mišljenju tudi različne napake, ki se vlečejo potem kot rdeča nit skozi vse njegove sodbe o literaturi.

1. Prva in temeljna njegova napaka je, da ni ločil med moralno in nemoralno ljubezensko poezijo. Ljubezen kot predmet leposlovja se mu je zdela že sama na sebi grešna.

Iz njegovih načelnih izjav se sicer ta njegova napaka ne dá zmeraj tako lahko izluščiti, ravno ker Jeran te razlike ne pozna, vendar pa imamo vsaj nekaj jasnih izjav, iz katerih sledi, da obsoja vse ljubezensko slovstvo. V sestavku »Pesemskak u g a«<sup>1</sup> pravi o ljubavnih narodnih pesmih in pripovedkah: »In če so take reči bolj tenko spredene, bolj globoko serce ranijo, kakor nabrušeni meč hujši reže. Torej so tenke počutnice velikrat nevarniši kot debele kvante, kakoršne tudi zamašene ušesa žalijo.« V tem razločevanju more pomeniti izraz »tenko spredene počutnice« le take ljubavne pesmi, ki same na sebi nimajo nemoralne vsebine,

<sup>1</sup> Zgodnja Danica, 1858, str. 136.

nemoralne so — »kvante«. Še jasneje razvidimo to Jeranovo miselno napako iz članka »Babeževavsko slovstvo«,<sup>1</sup> v katerem pripoveduje o svojem notranjem preobratu: »Zgodej iz učenskih let sim se bil jel pečati s slovstvom, zlasti naslednjič z domačim slovstvom, in marsiktero dušno veselje sim iz njega vžival; al kmal, hvala Bogu! de še precej do časa sim jel spoznavati, de tudi tukaj je obilno ljulike vmes, de je ž njo vse slovstvo obilno nastlano, de je zgrešena pot, po kateri bi prišli do prave katoliške beletristike,« in sicer radi tega, ker je slovstvo »na babeževanju zastavljeno« in je »mesijo z mesenostjo in poželjivostjo«. Iz slovstva torej, ki je po Jeranovih poznejših pojmih »vse obilno nastlano z ljuliko«, je Jeran v učenskih letih »marsiktero dušno veselje vžival«. Ali bi se bil Jeran, rahlovestni Jeran, tako izrazil, ako bi bila ljubavna literatura, s katero se je tačas pečal, sama na sebi umazana, nemoralna? Če bi se bil s tako pečal, Jeran bi bil to odkritosrčno priznal in zmolil svoj »konfiteor«, in ne bi govoril o dušnem veselju.

Da ni ločil moralne od nemoralne ljubavne poezije, vidimo tudi v tem, kako je presojal posamezne pesnike. V pesmi »Komu«<sup>2</sup> proslavlja Koseskega nad Prešerna in obsoja Prešernovo ljubezensko poezijo: Krilatec iznad oblakov prihaja, da bi venčal najboljšega pesnika, marsikdo mu proseče molí desnico:

»Krilatče dragi, duh nebesni!  
Nekdo 'z otožnih pers povzame,  
»Prepevam dom, gorim ljubezni:  
»Naj vjenčik zali bode za-me!«

Krilat: — »Ljubezin domačije  
»Je čustvo blago in ljubó nam;  
»Pohótni zdeh in spev naslije«<sup>3</sup>  
»Je sovski krič pred božjim tronam:

»Kar pervo ti dajalo slave,  
»Jo drugo je gredé kalilo;  
»Za to poišem druge glave,  
»Nad njó spraznít svitló torilo.«<sup>4</sup>

Danes kar obstrmimo ob trditvi, da so ljubavne pesmi Prešernovih »Poezij« (1847) »pohotni zdeh« in »sovski krič«. Nasprotno. Za nravni čut Prešernov je značilno, da njegove ljubavne pesmi

<sup>1</sup> Danica, 1859, str. 109.

<sup>2</sup> Danica, 1851, str. 39.

<sup>3</sup> Poželjivost. Op. Jeranova.

<sup>4</sup> Posoda, v kateri je bil venec.

izvirajo skoro vse iz njegove čiste ljubezni do Julije Primičeve, da pa Ani Jelovškovi ne velja niti ena.

Prav tako je obsodil Jeran v družbi z Globočnikom, Zamejcem, Brodnikom, Metelkom<sup>1</sup> »Pesmi« mladega Levstika (1854) kot razuzdane in bogokletne (in je bil sokriv, da je bil Levstik radi njih izključen iz semenišča). Njihovo sodbo imenuje celo Marn, ki je osmošolce kot katoličan, učenik in duhovnik svaril pred Prešernovimi poezijami,<sup>2</sup> preostro in dobo slovenščini le malo prijazno.<sup>3</sup>

V članku »Nečedno pesništvo«<sup>4</sup> obsoja razen Levstikovih »Pesni« tudi Valjavčeve »Pesni« (1855), dasi ne izrečno.<sup>5</sup> Tudi »Pesmim Miroslava Vilharja« (1860) pripominja: »... britko pa nam je, de mu je vmes ktera spod peresa ušla, ki je n r a v n o ne moremo poterditi,«<sup>6</sup> in to so nekatere prav nedolžne ljubezenske. O »Slovenski Vili« (1865), ki so izšle v njej razne v moralnem oziru neoporečne povesti in pesmi Jos. Jurčiča, Fr. Marna in Fr. Celestina, pravi: »Ravno te dni nam je neki domorodec tožil zastran nove »Slovenske Vile«, kako živo popisuje tisto ljubezen, ki pelje v Ljubljano, Savo, Donavo, pa še kam drugam! Želodec, ki škodljive jedi poželi, ni zdrav; tudi duh je hromoten, ktereга mika po kužljivem branji. Potreba rezno na vrata terka, da naj se vérne in npravne moči strinjajo zoper kužljivo slovstvo; če ne, utegne kuğa biti splošna.«<sup>7</sup>

Dne 13. februarja 1857 pa je poslal Bleiweisu protest radi zbirke čisto dostojnih narodnih pesmi, ki jih je Matija Valjavec nabral »po Varaždinski okolici in po bližnjem Štajerskem« in priobčil v Novicah.<sup>8</sup> Glasi se takole: »Častiti gospod doktor! Vam pošljem spis g. Korbana, za Novice odmenjeni, in povem ob enim, de sim dobil hud dopis zastran nekterih zaljubljenih berklarij, ki se nekterikrat v »Noviških« pesmih sem ter tje nahajajo, česar sevé de ne bom porabil, zamorete si pa ad Notam vzeti in prepričani biti, de je s takimi rečmi prav veliko bravcov razžaljenih, in de so zlasti mladostni misli škodljive, naj že izhajajo od kogar hočejo.«<sup>9</sup>

<sup>1</sup> Iv. Grafenauer, Zgodovina nov. slov. slovstva, II. (1911), str. 140., 288.—291., in Carniola, N. v. III. (1912), 160.—161. (Levstikovo pismo Stritarju 18. XII. 1854., obj. dr. A. Žigon).

<sup>2</sup> Zvon, 1879, str. 374., Iv. Grafenauer, o. c., 140.

<sup>3</sup> Marn, Jezičnik, XXVIII., str. 34.; Iv. Grafenauer, o. c., str. 142., 291.

<sup>4</sup> Danica, 1855, str. 47.—48.

<sup>5</sup> Pesem »od Betlehemskega deteta«, ki jo tam omenja, je Levstikova, Psalmi (»Davidove pesmi«) pa se nahajajo pri Valjavcu.

<sup>6</sup> Danica, 1860, str. 98.

<sup>7</sup> Danica, 1865, str. 104.

<sup>8</sup> Novice, 1856, št. 96.—100., 102.

<sup>9</sup> Bleiweisov Zbornik S. M. (XI.), str. 133.

In celo Shakespeareju očita Jeran n e m o r a l n o s t.<sup>1</sup>

Navedene načelne izjave Jeranove v zvezi z Jeranovo prakso nam kažejo dovolj jasno in očitno njegovo temeljno zmoto v presojanju literature. Tu nikakor ne gre samo za ozkosrčnost, ampak za krivo, zmotno presojanje, torej za objektivno neresnico, ki življenju in slovstvu ni mogla biti v korist; koristiti more le resnica, ne zмотa.

Kako pa, da je Jeran, tako požrtvovalen, krščanske ljubezni poln mož, prišel do takih zmotnih nazorov in sodb? Odgovor ni pretežak. Nekaj je vzrok gotovo že značaj našega ljudstva, ki »sma tra časih (vso spolnost) ža nekaj grešnega, tako da prava grešnost, ki je le nerednost in nenravnost v spolnosti, skoraj izgine«; posledica tega je tudi, da »se (ljudstvo) na taki podstavi ne more dvigniti do višjega, lepšega pojmovanja o zakonu in ne o zakramentalnosti zakona«. To morda izhaja še iz neke nezavestne bogomilske tradicije, ki je prekvasila čuvstvovanje našega naroda,<sup>2</sup> in zato je »treba tu narodu še neke npravne vzgoje, ker bo globlje pojmovanje spolnega življenja obogatilo čisto srečo rodbine, premagalo sirovost in povečalo veselje za vzgojo.«<sup>3</sup> To ljudsko naziranje pa se je še poostrilo po janzenistih,<sup>4</sup> ki so vodili duhovniško vzgojo na Kranjskem več kot pol stoletja. Pri njih se je navzel tega naziranja tudi Jeran. Kajti v ljubljanskem semenišču, ki je bilo tačas, ko je bival v njem Jeran (1842—1846), še skoro docela v rokah janzenistov (Pauschek), se je vršil v Jeranu tisti duševni proces, da je potem obsojal to, iz česar je v svojih mladostnih dneh »marsiktero dušno veselje vžival.«<sup>5</sup> Po Jeranu in njegovi »Danici« pa se je to morali in literaturi škodljivo naziranje še bolj zajedlo v naše ljudstvo.

2. Druga Jeranova zмотa je bila ta, da je zamenjaval vzgojno in moralno kakovost slovstva; knjiga, ki je mladini lahko v kvar, mu je ne-

<sup>1</sup> Dr. Lokar, Slovan, 1909, št. 32.; Iv. Grafenauer, o. c., 161. — Prim. radi Shakespearea brošuro prof. Ph. Kaiserja »Shakespeares Zeugnis wider die Unsittlichkeit«. Frankfurter zeitgemäße Broschüren, XXV. (1906), zv. 4.

<sup>2</sup> In ne samo našega naroda, tudi ostalih evropskih narodov. Primerjaj igro Hansa Sachsa (1494—1576): »Die ungleichen Kinder Evens«, ki ima isto vsebino kot Valjavčeva po narodni legendi posneta legendarna pesem »Odkod reveži«. Gl. Vedež, II. (1849), 129, Pesmi (1855), 161, Poezije (1899), str. 70.

<sup>3</sup> Čas, IV. (1910), str. 92.—93.

<sup>4</sup> Glej o njih razprave dr. Jos. Grudna v Času, X. (1916), zv. 3., 4., in v Carnioli, N. v. VI. (1916), zv. 2.

<sup>5</sup> Gl. Ivan Grafenauer, o. c., str. 159.—161., 162.

moralna, »moralno« in »za mladino dopustno« sta mu kongruentna pojma. In ravno ta logična napaka ga je še bolj utrjevala tudi v njegovi prvi zmoti. Vsled te nejasnosti se v Jeranovih načelnih izjavah pojmi medejo drug preko drugega.

Oglejmo si v dokaz Jeranovo pismo Stanku Vrazu z dne 13. sečnja 1846. »Tako krasni izdelki kakor so Vaši,« pravi tam, »bi se mogli mladosti v roké dati, ker bi jo močno k narodnosti zpodbudovali; ali Vaših izdelkov si jez ne prederzmem ji v roke dati ne zavolj Boga, ne zavolj bližnjega; zavolj Boga nè, kjer je prepovedano koga pohujšati, zavolj bližnjega nè, kjer imam preveč rad naše ljube mlade Slovence, kakor de bi jih kaj taciga hotel učiti, kar je v Vaših: »O ponoči«, »Čelovi« in v nekterih družih pesmicah.« V tem kratkem življenju treba »misliti na blažejši reči kakor na poželjivost,« ki je »nar nesramniši zapeljivka na svetú.«<sup>1</sup>

Nočem si lastiti merodajne sodbe o moralnem ali nemoralnem značaju Vrazovih pesmi »O ponoči« in »Čelovi«,<sup>2</sup> omejiti se hočem zgolj na logično analizo Jeranovih besed. Stankovi pesmi se mu zdita nemoralni (poželjivost, nar nesramniši zapeljivka na svetú). In sicer zato, ker si jih ne upa dati mladosti v roke, ker ima preveč rad naše ljube mlade Slovence, da bi jih hotel učiti takih reči (poželjivosti), kot jih »učé« Vrazove pesmi. Zakaj samo »mlade« Slovence, zakaj ne Slovence sploh, če so pesmi nemoralne, kajti v tem slučaju so nevarne tudi odraslim. Če pa so pesmi samo za mladino neprimerne in zato nevarne, ne bi jih smel imeti za objektivno nemoralne. To je bistvo cele zadeve: Jeranu je nemoralno to, kar je za mladino neprimerno.

Prav isto logično napako vidimo v Jeranovem članku »Nečedno pisarstvo«,<sup>3</sup> ko piše: »Mesni ljudje... nesnažno ljubljevanje, od vsih strani pregrešno ponočevanje itd.<sup>4</sup> tako prikupljivo in mikavno popisujejo, de se vidi, kako jim od serca gre, in s tem sejejo strup, kateri mlade sadice osmoduje... Gorjé mladenču, kadar mu take sanjarije mlado glavo prenapolnijo!« In tako še dostikrat, dasi ne zmeraj tako jasno, ker se v to drugo logično napako zmeraj meša tudi prva.

<sup>1</sup> Časopis za zgodovino in narodopisje, VII. (1910), str. 306.

<sup>2</sup> Džla Stanka Vraza, II., Zagreb, 1864, Gusle i Tambura, str. 16. in 12.

<sup>3</sup> Danica, 1855, str. 48.

<sup>4</sup> To naj bi se nanašalo (res ne izrecno) na Levstikove in Vilharjeve »Pesmi«, a takih stvari v njunih pesmih ni.

Tudi ta Jeranova logična hiba vpliva, vsaj nezavedno, še danes.

3. Tema logičnima napakama se pridružuje pri Jeranu še popolno nerazumevanje nalog literarne umetnosti. In sicer se je to nerazumevanje sčasom zmeraj bolj poglobljalo.

Leta 1846. v pismu na Vraza ne zahteva še drugega, kot da bi se ogibal ljubavnim snovem, da se ob njih ne bi pohujšali »mladi Slovenci«, priznava pa estetične kvalitete Vrazovih pesmi. Leta 1858. pa uči že: »Vsaka pesem mora določén »d o b e r« namen imeti, p. podučiti, giniti, serce za kako čednost močno vneti, in v dosego tega namena naj vsa pesem meri... Marsikteri pa pesmi brez namena delajo, torej pesmi niso pesniške.« — Še ožje polje pa odmerja pesništvo (in znanosti) leta 1861. V sestavku »Beseda od slovenskiga cerkveniga in svetniga slovstva«<sup>2</sup> definira nalogo svetnega slovstva takole: »Svetno slovstvo naj služi cerkvenimu, in cerkveno naj svetnimu kviško pomaga. Vse bukve za svetno učenost, n. pr. v šolah, naj ne le cerkvenimu slovstvu, duhovni izobrazbi ne bodo nasproti, temuč naj uni povsod na roko gredo in pot gladijo.« — Torej ni še dosti, da znanost in umetnost na svojem polju delata za resnico in lepoto in s tem vodita srca k večni Resnici in Lepoti, ampak služita naj neposredno cerkvenemu slovstvu. Tudi to je zmota.

Ti pedagoško-didaktični nazori Jeranovi niso utemeljeni v katoliški literarno-znanstveni tradiciji (n. pr. v srednjem veku) in ne v katoliškem svetovnem naziranju, ampak v tradiciji janzenistične sekte, ki je stala časih z obema nogama zunaj Cerkev in je neizmerno škodovala pravemu krščanskemu življenju.<sup>3</sup>

\* \* \*

Ali izhaja to naše naziranje o Jeranu še iz literarne Stritarjeve dobe?

Prvi glasovi proti absolutnemu zametavanju ljubezenske poezije, ki izhaja iz neumevanja nje-nega moralno indiferentnega značaja, se oglašajo po Prešernovi dobi prvič leta 1850. Ne obračajo se pa naravnost proti Jeranu, ampak proti naziranju tistih krogov, iz katerih je Jeran izšel.

V »Slovenski Bčeli«, l. 1850., se Matija Majar norčuje iz tistih, ki so jim narodne pesmi

<sup>1</sup> Danica, 1858, str. 192.

<sup>2</sup> Danica, 1861, str. 199.

<sup>3</sup> Gl. Grudnove članke v Času, X., in v današnji številki Dom in Sveta.

»tako nemarne in posvetne«, ne da bi se poglobil v določne distinkcije.<sup>1</sup> Jasnejše in določnejše so besede Janeza Trdina v »Ljubljanskem Časniku«, 1850.<sup>2</sup> Ko graja Kastelčevo ljubezensko poezijo, nanese besede na ta predmet. »Mi gotovo ne slišimo k tistim,« — pravi Trdina — »ki terdijo, da bi se o tej reči popolnoma molčati moglo (= moralo). Marveč je brez dvombe ravno ljubezen nar večji perpomocnik, ki se ga modri vladar sveta v združenje in ohranjenje človeštva posluži in ima tedaj tudi v modroslovnim zmislu nar večji važnost, pomembo in vrednost. Ne more se tedaj reči, da bi govorjenje in petje o ljubezni le golo bledenje meseniga človeka bilo.« Nato opisuje Trdina čisto ljubezen, obsoja Kastelčeve ljubezenske pesmice kot premalo resne in preveč mehkužne, dočim pa brani Prešerna pred obrekovalci.

V »Novicah«, l. 1858.,<sup>3</sup> zavrača Gr. Krek tiste (Jerana in njegove somišljenike), ki hočejo »izkoreniniti vse in pokončati do dobrega, kar (v narodni poeziji) ni zgolj v pobožnem duhu zapetega«, ter loči »lepe« erotične in druge pesmi, »bisere domače, ki jih je treba nabirati in razglašati, od umazanih poskočnic, ki jih zavrača.«<sup>4</sup>

Celo vprašanje je razvil potem še enkrat Jurčič v »Glasniku«, l. 1866.,<sup>5</sup> v prvi vrsti z ozirom na pripovedno literaturo; lotil pa se ni samo vprašanja moralnosti in nemoralnosti, ampak tudi pedagoškega principa. Spis je odgovor na Jeranovo obsodbo »Slovenske Vile«.

Jurčič pravi: »Posneti in sklepati (se da), kako napek in preostro mislijo tisti slovenski gospodje, ki se v svoji tesnosrčnosti preveč strašijo pred besedo l j u b e z e n, ki hočejo, da bi naša literatura ostala samotarska, ki se celó boje povesti, v kateri je narisana ženski značaj, ki bi radi našega prvega pesnika Prešerna in njegove pesmi v žlici vode utopili in katerim celó menišec Vodnik mrzi, zato ker je nekaj Anakreontovih pesem poslovenil. Jaz mislim, prijatelj, da je Bog sam ustvaril človeškemu srcu nektera čutila; da mu je pa dal nalogo, naj je v pravi meji ohrani, naj je skuša vedno

bolj p o b l a ž i t i, zatirati se popolnoma ne dadó.<sup>1</sup> Samo ob sebi se razume, da slovenski lepoznavski pisatelj mora biti moralen, da se mora varovati m e s e n o s t i, da tako frivolnih obrazov, kakoršne je pisal nemški Wieland in drugi za njim, Slovenec ne bo hvalil, da se mora ogibati popisov, ki bi zbujali golo poželjivost. Ko bi se ravnali po tirjatvi teh gospodov, dobili bi enostransko slovstvo, kakoršnega še noben narod ni imel in ga ne bode, ker je nemogoče in poeziji nasprotno. Strah obide te ljudi, ako čujejo besedo »r o m a n«. Zakaj? Zató ker niso menda v estetiki brali, kaj je to, in so včasih slišali, da so romani strašno nevarni, da mlademu človeku tako domišljijo razbelijo in razjarijo, da more kar v Ljubljano, v Savo, v Donavo ali še Bog vé kam;<sup>2</sup> menijo, da so vsi romani ene baže, da se pod onim imenom ne more misliti družega kakor umazani prizori, poželjiva golost, hudobna zapeljivost in kakor se druge take zle reči še zo-vejo. Resnica je, da je dosti nemoralnih romanov, vzlasti v tujih literaturah, romanov, ki se n e z r e l i mladini ne smejo v roke dati;<sup>3</sup> res je, da če premlad človek zmerom in vedno le v romanih tiči in vse požre, da mu duh otrpne za resnobnejše reči, in da je razgreta umišljava že marsikterega mladega človeka pripeljala v pogubljenje: ali »abusas non tollit usum«, je stara prislovica, in nihče pametnih ne bo zato očaka Noeta klel, da je vinsko trto zasadil, ker se današnji dan kak možak sladke kapljice tako napije, da v mlaki obleži. Nezmernost ni nikjer pridna, torej tudi tu ne more biti. Starši, učitelji in odgojevalci pa imajo tudi tu nalogo, da mladino varujejo, otrokom kaj tacega v roke ne dadó, kar ni za-nje. Slovenski pisatelji naj bodo skrbni in naj ne prekoračijo meje spodobnosti, odgojevalci pa naj svojo storé, in Bog nam daj skoraj obilo dobrih romanov, če si potlej prav kdo lase puli. To isto velja o drugih lepoznavskih izdelkih.«<sup>4</sup>

Pozneje je ta boj nadaljeval Stritar v »Zvonu« (1870) in ga razširil na splošna estetična vprašanja; razpravljal je o nalogah umetnosti, o razmerju etike in estetike, ki jih je rešil v zmislu idealistične estetike (Priloga 3. listu), nadalje o Zorinovem svetožalju, o Afroditi v Luvru i. dr. (Priloga 4. listu).

<sup>1</sup> Jurčič je hotel reči: »z a t r e t i se ne dado«.

<sup>2</sup> Prim. zgoraj Jeranove besede!

<sup>3</sup> Distinkcija tu ni dovolj jasna, Jurčič misli tu, kakor se vidi iz naslednjega, na moralno neoporečne romane, ki pa se mladini ne smejo v roke dati; a iz njegove stilizacije se bere lahko tudi, da gre tu za nemoralne romane; ti pa so škodljivi tudi odraslim.

<sup>4</sup> Glasnik, 1866, str. 21.—22. Jurčič je tačas, ko je to pisal, ravno dogotavljal svoj roman »Deseti brat«.

<sup>1</sup> Slov. Bčela, 1850, str. 89.—93.; Iv. Grafenauer, Zgodovina novejšega slovenskega slovstva, II. (1911), str. 140.—141.

<sup>2</sup> »Pretres slovenskih pesnikov«, Ljublj. Časnik, 1850, str. 304., 308., 312. Prim. Iv. Grafenauer, o. c., str. 141. do 142. do 142.

<sup>3</sup> O naši književnost, Novice, 1858, št. 31., str. 234.—244. — Cena pesem narodnih, Novice, 1858, št. 37., str. 293.—294.

<sup>4</sup> Gl. Iv. Grafenauer, o. c., str. 143.—144.

<sup>5</sup> Pomenki o domačih rečeh, I. O slovenskem lepoznavstvu. Glasnik, 1866, str. 20.—23. Prim. Iv. Grafenauer, o. c., str. 144.—145.

Boj zoper prvi glavni logični hibi Jeranovi se je pričel torej že davno pred Stritarjem in pred liberalno dobo v časnikih, ki nikakor niso bili »liberalni«, kakor v »Ljubljanskem Časniku«, ki ga je l. 1850. urejeval Blaž Potočnik, v Bleiweisovih konservativnih »Novicah« in v poštemnem Janežičevem »Glasniku«. Do psihološke razlage in do znanstvene označbe Jeranovih nazorov pa nismo dospeli ne v Noviški, ne v Glasnikovi, ne v Stritarjevi dobi, ta korak je storila šele moderna literarna zgodovina.

\* \* \*

## Ob svitu romantike.

Dr. Jož. Gruden.

Gospod urednik! Pisali ste mi, naj se ob tridesetletnici »Dom in Sveta« oglašim s kakšnim spisom, da počastim mane njega ustanovitelja, ki mi je bil v mladostnih letih spoštovan učitelj in voditelj. Pa Vam bodi ustrezno s sledečo literarno-zgodovinsko črtico, ki spominja na one čase, ko je v našem slovstvu prvič pronikla ideja *l e p e k n j i g e*, in o bojih, ki jih je morala ta ideja izvajati z drugimi literarnimi strujami.

Splošno se pri nas podcenjuje in prezira vpliv, ki ga je imela na našo znanstveno in estetsko kulturo znana »akademija operosov«. Pravijo: »Kakšen pomen pa naj imajo za nas ti aristokratski učenjaki, ki niso imeli nobenega stika z narodom, med katerim so prebivali, ki so po naši domovini iskali le rimskih kamnov in napisov, pa so prezirali vso drugo našo zgodovino, ki so pisali le v učenjaškem latinskem jeziku in niso imeli nobenega zmisla za narodove potrebe? Te »operosovce« moremo kvečjemu označiti kot srečno prestano fazo našega kulturnega življenja, ki pa na njega razvoj ni imela nobenega vpliva.« Toda četudi pritegnemo, da jih je latinščina preveč ločila od ljudstva in njegovih potreb, da vsebujejo tisti veliki folijanti, v katerih so grmadili svoje ekscerpte, malo trajne znanstvene vrednosti, vendar moramo priznati, da so imeli na umetnostno stremljenje svoje dobe velik vpliv. »Operosi« so osnovali »akademijo treh umetnosti« (stavbarstva, kiparstva in slikarstva), društvo risarjev in filharmonično društvo. Njihovemu umetniškemu okusu se imamo zahvaliti za Quaglijeve freske, za Robbove in Mislejeve kipe. In še danes leži nad Ljubljano kakor medel svit tedanje dobe in ji daje sedanjo tipično podobo. Prav tako moramo priznati, da

In kaj zdaj s klicem »Nazaj k Jeranu«?

Nazaj k Jeranu kot zastopniku trdne, nemajne vere, k možu-idealistu, čistemu značaju,<sup>1</sup> zmožnemu tolike iskrene in nesebične ljubezni, ki se nam odkriva v njegovi vnemi za misijone, ki nam jo kaže njegova radodarnost in njegova ljubezen do siromakov in do revnih dijakov, za katere je ustanovil dijaško in ljudsko kuhinjo<sup>2</sup> — k temu Jeranu pojdemo nazaj! K Jeranovim literarnim nazorom nazaj — ne smemo.

<sup>1</sup> Gl. Iv. Grafenauer, o. c., str. 157.

<sup>2</sup> Gl. Iv. Grafenauer, o. c., str. 162.—163.

je bila »akademija operosov« prva domača ustanova za umsko in estetsko kulturo in da je za vse čase ohranila sijaj vodilnega društva za znanost in umetnost. Zato opazamo, da se je še par sto let pozneje znanstveno in umetnostno stremljenje pri nas vršilo pod vplivom tiste smeri, katero je bila akademija zastavila. — Ko je leta 1781. hotela pestra družba, sestavljena iz Nemcev in Slovencev, menihov in prostomiselcev ustvariti neko središče za duševno kulturo, so obnovili staro »akademijo operosov«. Umetnostno smer je med temi akademiki zastopal akademik »Utilis« ali P. Damaščan Dev, ki je izdajal tri leta »Skupspravljanje krajskih Pisaniz od *l e p e h u m e t n o s t*«. Tu že vidimo, da novi akademiki niso hoteli gojiti le takozvanih obrazovalnih umetnosti (stavbarstvo, kiparstvo, slikarstvo), kakor njihovi predniki v začetku 18. stoletja, ampak tudi umetnost v slovstvu: pesništvo in leposlovje sploh. Veliki cerkvenopolitični prevrat pod Jožefom II. je napravil temu stremljenju nasilen konec. — In zopet pol stoletja pozneje, ko je snoval Čop leta 1830. svojo akademijo za gojitev leposlovja in posebej še pesništva, je imenoval njeno glasilo »Zhbelico«, ki je bila stari simbol prve ljubljanske akademije operosov. S tem imenom je hotel izraziti njeno umetniško smer, kakor je tudi Kastelic v svojih uvodnih stancih krepko poudaril stik novih Čebeličarjev z onimi okoli »Pisaniz«, »ki sdrusheni lo domovini peli«.<sup>1</sup>

Akademija prvih Čebeličarjev je ostala torej v srcih vseh kranjskih inteligentov kot nedosegljiv

<sup>1</sup> Kastelčevi uvodni stanci k prvemu zvezku »Zhbelice« sem v »Času« (1916, str. 194.) pomotno imenoval sonet. O stikih Čopove akademije z domačo literarno davnino obširno razpravlja Žigon v svojem komentarju k Prešernu, st. I. sl.